

Μουτσάνας Ελευθέριος Παιδίατρος

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ

Γεννιόμαστε ή γινόμαστε;

Όλοι εμείς που ζούμε στο δυτικό κόσμο πιστεύουμε, ότι η εξέλιξη των παιδιών εξαρτάται, πέρα από τα γονίδια που αυτά κληρονομούν, και από τον τρόπο που τα μεγαλώνουν οι γονείς τους. Είναι όμως έτσι ή μήπως αυτό είναι ένας πανίσχυρος μύθος, τόσο βαθιά ριζωμένος στην κουλτούρα μας, και στην πραγματικότητα οι γονείς δεν παίζουν τόσο σημαντικό ρόλο, όσο πιστεύουμε;

Η διαμάχη είναι παλιά και συνοψίζεται στο ερώτημα: Κληρονομικότητα ή περιβάλλον; Σήμερα πια είναι αποδεκτό και δεν αμφισβητείται από κανέναν ότι το περιβάλλον είναι το ίδιο σημαντικό με τα γονίδια και όσα βιώνουν τα παιδιά καθώς μεγαλώνουν είναι το ίδιο σημαντικά με τις πληροφορίες, που είναι γραμμένες στα γονίδιά τους.

Αυτό που σήμερα αμφισβητείται είναι ο ρόλος της ανατροφής στην ανάπτυξη του παιδιού και στη διαμόρφωση της προσωπικότητας. Ο όρος «ανατροφή» σημαίνει διαπαιδαγώγηση, αλλά δεν είναι συνώνυμος του όρου «περιβάλλον». Η χρήση των όρων ως συνώνυμων βασίζεται στην υπόθεση ότι αυτό που επηρεάζει την ανάπτυξη των παιδιών, εκτός από τα γονίδια τους, είναι και ο τρόπος που τα μεγαλώνουν οι γονείς τους.

Ανάπτυξη δεν σημαίνει μόνο αλλαγές στο σώμα του παιδιού. Σημαίνει αλλαγές στα συναισθήματα, στον τρόπο σκέψης, στις ικανότητες και στις σχέσεις του με τους άλλους ανθρώπους. Η ευθύνη, ωστόσο, για την ανάπτυξη των παιδιών δεν είναι αποκλειστική υπόθεση των γονιών. Εξαρτάται και από άλλους παράγοντες, όπως είναι: το σχολείο, η ομάδα των συνομηλίκων, τα ΜΜΕ με κύριο εκπρόσωπο την τηλεόραση και από το πολιτισμικό περιβάλλον, δηλαδή από την κουλτούρα της τοπικής κοινωνίας και την εθνική κουλτούρα.

Η παραδοχή για τη σημασία της ανατροφής στην ανάπτυξη των παιδιών, η άποψη, δηλαδή, ότι οι γονείς είναι το σημαντικότερο κομμάτι του περιβάλλοντος και καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό

τον τρόπο που τα παιδιά θα εξελιχθούν, είναι προϊόν ακριβώς του Δυτικού Πολιτισμού. Η παραδοχή αυτή δεν είναι παγκόσμια αποδεκτή, γιατί υπάρχουν κοινωνίες, όπου στην κοινωνικοποίηση των παιδιών οι γονείς δεν παίζουν κανένα σπουδαίο ρόλο. Αυτό επιτυγχάνεται από την ομάδα του παιχνιδιού και το πολιτισμικό περιβάλλον.

Φυσικά ορισμένα πράγματα ισχύουν σε όλες τις κοινωνίες. Σε κάθε κοινωνία τα βρέφη γεννιούνται ανήμπορα, χωρίς γνώσεις, και έχουν την ανάγκη των ενηλίκων για την επιβίωση τους. Σε κάθε κοινωνία τα παιδιά πρέπει να μάθουν την τοπική γλώσσα, τα έθιμα και να δημιουργήσουν λειτουργικές σχέσεις με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. Πρέπει να μάθουν ότι ο κόσμος έχει κανόνες και δεν μπορούν να κάνουν ό,τι θέλουν.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι ενήλικοι που φροντίζουν τα παιδιά παίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή τους, γιατί όλα τα παραπάνω από αυτούς τα μαθαίνουν. Αυτό που αμφισβητείται είναι αν αυτά που μαθαίνουν τα παιδιά κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής, καθορίζουν την πορεία όλης τους της ζωής. Αν, δηλαδή, διαμορφώνουν αποκλειστικά, μαζί με τα γονίδια, την προσωπικότητα τους.

Προσωπικότητα

Η προσωπικότητα έχει δύο συνιστώσες: η μία καθορίζεται από τα γονίδια και η άλλη από το περιβάλλον. Η συνιστώσα που καθορίζεται από τα γονίδια είναι παρούσα από τη γέννηση και επηρεάζει τη συμπεριφορά του ατόμου σε κάθε περιβάλλον. Από την πρώτη ημέρα μπορούμε να αναγνωρίσουμε, ότι το κάθε νεογνό είναι διαφορετικό. Το ένα κοιμάται και ηρεμεί εύκολα, ενώ το άλλο παλεύει με τον ύπνο και τους γονείς του. Η έρευνα απέδειξε, ότι υπάρχουν παιδιά που είναι περισσότερο «δύσκολα» και λιγότερο πρόθυμα να ακολουθήσουν ένα πρόγραμμα ρουτίνας. Ένα παιδί μπορεί να είναι εκρηκτικό, απαιτητικό, γεμάτο αντιρρήσεις, εξωστρεφές, εσωστρεφές, με εμμονές, αποδιοργανωμένο, ατρόμητο ή γεμάτο φόβους. Αυτό αποκαλείται ταμπεραμέντο. Η συνιστώσα που καθορίζεται από τις περιβαλλοντικές επιρροές της οικογένειας, των δασκάλων, των συνομηλίκων και από τις προσωπικές εμπειρίες αποκαλείται χαρακτήρας. Η προσωπικότητα διαμορφώνεται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου, αλλά η παιδική και η εφηβική ηλικία αποτελούν ιδιαίτερα ευαίσθητες περιόδους για τη διαμόρφωσή της.

Θεωρίες

Οι περισσότερες θεωρίες στο χώρο της ψυχικής υγείας συμφωνούν για τη σημασία των οικογενειακών σχέσεων στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών. Οι οπαδοί αυτής της ομάδας θεωριών αποδέχονται ότι η δύναμη της ανατροφής είναι τόσο μεγάλη, ώστε να διαμορφώνει την προσωπικότητα των παιδιών, και οι γονείς είναι αυτοί που μεταβιβάζουν τους ηθικούς κανόνες και κοινωνικοποιούν τα παιδιά τους. Όσο για τα γονίδια αυτά δεν παίζουν σπουδαίο ρόλο σύμφωνα με τους οπαδούς της κοινωνικοποίησης ή παίζουν ρόλο κατά 50% σύμφωνα με τους οπαδούς της συμπεριφορικής γενετικής. Η ομάδα αυτή των θεωριών δεν είναι ενιαία, αλλά όλοι οι θεωρητικοί

της έχουν κοινό σημείο την παραδοχή της μεγάλης σημασίας της ανατροφής στην ανάπτυξη των παιδιών.

Αντίπαλος αυτής της ομάδας θεωριών είναι η θεωρία της ομαδικής κοινωνικοποίησης, σύμφωνα με την οποία αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση του ενήλικου παίζουν τα γονίδια και οι συνομηλικοί, αλλά όχι οι γονείς. Η θεωρία της ομαδικής κοινωνικοποίησης υποστηρίζει τα εξής: «ανεξάρτητα από το πόσο κακό είναι το οικογενειακό περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνουν, τα παιδιά θα γίνουν φυσιολογικοί ενήλικοι αν πληρούνται οι ακόλουθες συνθήκες:

- Αν δεν έχουν κληρονομήσει οποιοδήποτε παθολογικό χαρακτηριστικό από τους γονείς τους.
- Αν ο εγκέφαλός τους δεν έχει καταστραφεί εξαιτίας της αμέλειας ή της κακοποίησης και
- Αν έχουν φυσιολογικές σχέσεις με τους συνομηλίκους.»

Σε αντίθεση με την παραδοχή για τη σημασία της ανατροφής που συναντάται στο Δυτικό Κόσμο, η παραδοχή για τη σημασία των συνομηλίκων συναντάται σε όλους τους πολιτισμούς.

Ερευνητικά δεδομένα

Ας δούμε όμως τι λένε τα ερευνητικά δεδομένα:

- Οι μισές περίπου από τις διαφορές της προσωπικότητας σε δίδυμα, υιοθετημένα ή μη παιδιά, οφείλονται στην κληρονομικότητα και οι άλλες μισές σε επιρροές του ευρύτερου περιβάλλοντος.
- Η ανατροφή στο ίδιο σπίτι και από τους ίδιους γονείς έχει μικρή ή καθόλου επίδραση στην προσωπικότητα των αδελφών. Οι περισσότερες από τις ομοιότητες που παρουσιάζουν τα αδέλφια μεταξύ τους οφείλονται στα κοινά τους γονίδια. Οι ομοιότητες που μπορούν να αποδοθούν στο κοινό περιβάλλον ανατροφής είναι λίγες.
- Από την ηλικία των 3-4 χρονών και μετά οι επιρροές στην ανάπτυξη της προσωπικότητας και περισσότερο στην κοινωνικοποίηση προέρχονται κυρίως από τις εμπειρίες που αποκτώνται έξω από το σπίτι και λιγότερο από την οικογενειακή ανατροφή.
- Οι άνθρωποι συμπεριφέρονται διαφορετικά σε διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια. Οι έρευνες σχετικά με την κοινωνικοποίηση των παιδιών έχουν αποδείξει ότι η ανατροφή επηρεάζει τη συμπεριφορά των παιδιών μόνο μέσα στην οικογένεια, αλλά όχι τη συμπεριφορά εκτός σπιτιού. Δηλαδή τα παιδιά μαθαίνουν να συμπεριφέρονται με συγκεκριμένους τρόπους, όταν βρίσκονται με τους γονείς και τα αδέλφια τους, αλλά δεν εμφανίζουν την ίδια συμπεριφορά με άλλους ανθρώπους ή σε άλλες καταστάσεις.

Όλα τα παραπάνω-μαζί με την παρατήρηση ότι τα παιδιά των μεταναστών μαθαίνουν τη γλώσσα της νέας πατρίδας από τους συνομηλίκους και όχι από τους γονείς τους- είναι υπέρ της θεωρίας της ομαδικής κοινωνικοποίησης. Υπάρχουν όμως καινούργια δεδομένα που συγκρούονται με το βασικό ισχυρισμό της, ότι: «δεν υπάρχει κάποιος νόμος στη φύση που να δηλώνει, ότι η δυστυχία έχει υποχρεωτικά τραυματικά επακόλουθα. Τα πράγματα που προκαλούν δυστυχία στα βρέφη ή στους ενήλικους δεν έχουν απαραίτητα μακροχρόνιες συνέπειες». Ξέρουμε σήμερα ότι το χρόνιο στρες

(φυσικά και το στρες το οποίο είναι αποτέλεσμα κακής ανατροφής) επηρεάζει αρνητικά την αύξηση, την ανάπτυξη, τη συμπεριφορά- προκαλώντας επιθετικότητα, ευερεθιστότητα και φοβίες-, τη σεξουαλική ωρίμαση, την ανοσία και τη γήρανση. Ακόμη, νεώτερα δεδομένα δείχνουν ότι το χρόνιο στρες, όχι μόνο επηρεάζει αρνητικά το άτομο, αλλά μπορεί να κάνει τέτοιες αλλαγές στο γενετικό υλικό του, που αυτές μπορούν να μεταδοθούν και να επηρεάσουν αρνητικά ακόμα και τη ζωή των απογόνων.

Πιστεύω ότι οι θεωρίες στο θέμα της ανατροφής είναι περισσότερο συμπληρωματικές και λιγότερο ανταγωνιστικές. Όλες περικλείουν αλήθεια, αλλά η αλήθεια είναι μερική. Δεν υπάρχει θεωρία που να περικλείει την απόλυτη αλήθεια. Όταν η κάθε θεωρία από τη μερική αλήθεια προσπαθεί να κάνει γενικεύσεις γίνεται δογματική.

Δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα ΝΕΟΣ ΑΓΩΝ στις 25/03/2012